№ 103 Յունիսի 19 (Յուլիսի 1) **1880** Յունիսի 19 (Յուլիսի 1) № 103

ԻՆՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՄՇԱԿ

Տարեկան գինը 10 րուբլի, կէս տարվանը 6 րուբլի: Առանձին համարները 5 կոպէկով:

Թիֆլիսում գրվում են միմիայն խմբագրատան մէջ:

Օտարաքաղաքացիք դիմում են ուղղակի
Тифлисъ. Редакція „Мшакъ"

Խմբագրատունը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ (Բացի կիրակի և տօն օրերից)

Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լեզուով:

Յայտարարութիւնների համար վճարում են իւրաքանչիւր բառին 2 կոպէկ:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Ներքին տեսութիւն. Մի հաղորդութիւն. Նամակ Վաղարշապատից. Նամակ Բլուր գիւղից. Նամակ Խմբագրին.—Արտաքին տեսութիւն. Անգլիական պարլամենտը. Ֆրանսիա. Ալբանցիների գրութեան մասին. Նամակ Թիւրքիայից. Նամակ Պարսկաստանից.—Յայտարարութիւններ.

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՄԻ ՀԱՂՈՐԴՈՒԹԻՒՆ

Թիֆլիսի արական (կլասիկական) գիմնազիայի դիրեկտորը պատիւ ունի յայտնել հասարակութեանը, որ ներկայ ուսումնական տարին Թիֆլիսի գիմնազիայի մէջ հասունութեան հարցաքննութեանը ենթարկվեցան ընդամենը 28 անձ, որոնցից 27 աշակերտ գիմնազիայի VIII դասատան և մի մասնաւոր անձ (Մանսվետով): Սրանցից միայն մի աշակերտ չարժանացաւ հասունութեան վկայականի և մնաց VIII դասատան մէջ միւս տարվայ համար: Բոլոր մնացածները արժանացան հասունութեան վկայականի: Ահա սրանք են. 1) Ալէքսանդր Բուտիրկին, Աստրախանից, ռուս, 2) Դաւիթ Գեգիմանով, Մանգլիսից, վրացի, 3) Խաչատուր Դէլկարխանով, Երևանից, հայ, 4) Նիկոլայ Եգորով, Ջալալ-Օղլից, ռուս, 5) Միքայէլ Զալիեվ, Գանձակից, հայ, 6) Պետրոս Քալանթարով, Երևանից, հայ, 7) Կոնստանտին Կամենսկի, Բաննենբուրգից ռուս, 8) Պետրոս Կովալէնսկի, Թիֆլիսից, ռուս, 9) Միքայէլ Կվալիեվ, Գորուց, վրացի, 10) Աբգար Լիսիցեվ, Սղնախից, հայ, 11) Վասիլ Լոսկով, Սլավիանսկից, ռուս, 12) Գէորգ Լոսկով, Սլավիանսկից, ռուս, 13) Ալէքսանդր Մամինով, Գորուց, հայ, 14) Ալէքսանդր Մելիկով, Պետրովսկից, վրացի, 15) Մօսէս Միրզոեվ, Թիֆլիսից, հայ, 16) Լեվ Մուրզին, Թիֆլիսից, ռուս, 17) Նիկոլայ Բասկ, Ալէքսանդրապոլից, ռուս, 18) Կարապետ Սոխպանով, Նախիջևանից, հայ, 19) Նիկիտա Տանզով, Ղզլարից, հայ, 20) Նիկոլայ Տէր-Գէորգով, Գանձակից, հայ, 21) Սոլոմոն Տէր-Ղուկասով, Թիֆլիսից, հայ, 22) Նիկոլայ Շերովսկի, Բեսզանի նահանգից, ռուս, 23) Միխայլ Մգիվանի, Թիֆլիսից, վրացի, 24) Մարտիրոս Ենիմերգով, Երևանից, հայ 25) Վասիլի Իւրգովսկի, Վէյմարից, ռուս, 26) Խրիստափոր Խաչատուրով, Շուշուց, հայ և մասնաւոր անձն Վասիլի Մանսվետով Թիֆլիսից, վրացի:

Վերջիններից երկուսը մեդալներ ստացան. Տանզով, հայ, ոսկէ, Լոսկով, ռուս, արծաթէ: Արքունական ստիպենդիայի կանդիդատներ վեց հոգի են ներկայացրած մանկավարժական խորհուրդից. 1) Գեգիմանով, իրաւաբանական ֆակուլտետի համար, 2) Կովալենսկի, մաթեմատիկական, 3) Կամենսկի, 4) Տէր-Գէորգով, 5) Զալիեվ և 6) Մգիվանի, չորսն էլ բժշկական ֆակուլտետի համար: Բացի այդ Գէորգ Լոսկով առաջարկված է Պետերբուրգի փիլոլոգիական ֆակուլտետի ստիպենդիային: Գէորգ Լոսկովի, Կովալենսկու, Տէր-Գէորգովի և Կամենսկու համար միջնորդվում է արքունական օգնութիւն տալ ճանապարհածախսի համար: «Թիֆլիսի գիմնազիայի կարօտ աշակերտներին օգնող ընկերութեան» գումարից մտադրված է դրամական օգնութիւն տալ հետևեալ կերպով. 1) Վասիլի Լոսկովին 150 ր., 2) Զալիեվին 100 ր. 3) Մուրզինին 100 ր., 4) Մգիվանուն, եթէ ստիպենդիա չը ստանայ, 200 ր.:

ՆԱՄԱԿ ՎԱՂԱՐՇԱՊԱՏԻՑ

Մայիսի 16

Ամսոյս 6-ին, առաւօտեան Վաղարշապատի խաժամուժ ամբոխը, փողոցներում վազվզելով, գոռում էին՝ «փանչին հաց չի թխում.... մենք սոված կը մեռնենք... սարաֆի (պատճառ) տունը քանդուի»... և այլն: Այս խառնիճաղանճ ամբոխի մէջ երևում էր և մեր ամենի ուշադրութիւնը իր վրա գրաւող պ. Եղիազարեանցը: Սա էլ իր կողմից էր աղաղակում ասելով «Էխպէր, տունս քանդուեց... օրէնը 150 րուբլ վնաս ունեմ.... ով ուզումա թող գայ, իմ փուռս էլ կը տամ իրան, ալիւրս էլ, ամեն բանս էլ.... թաք հոգիս ազատուի, մարմինս հանգստանայ... Էս ինչ կրակի ու պատժի մէջ ընկայ... ֆունտը 10 կոպէկով էլ ինձ հաց ծախելը ձեռք չի տալիս»... և այլն: «Մշակի» յարգելի ընթերցողները գուցէ կը յիշեն, որ այս պարոնը այն երևելի Եղիազարեանն է, որը Վաղարշապատի ամբողջ փուռները կապալով վերցրել է և միայն մէկ փուռն է բանեցնում, և այսպիսով հացի մենավաճառութիւնը իր ձեռքն է ձգել: Ամեն ոք հետաքրքրվում էր իմանալ այս գոռում, գոչումների պատճառը: Վերջապէս իմացվեցաւ որ տեղւոյս հաշտարար դատաւորը դատի է ենթարկել պ. Եղիազարեանին, նկատելով նորա քանի մի տեսակ խարդախութիւնները, այսինքն հացի չափազանց հում ու անմաքուր լինելը և կշեռքի ու քարերի անճշգութիւնը և այլն: Դատաւորից վրէժխնդիր լինելու համար պ. Եղիազարեանը մի քանի օր հաց չը տուեց թէ Վաղարշապատի հասարակութեանը և թէ նոյն իսկ հաշտարար դատաւորին: Բացի դրանից նա իր յաճախորդներին գրգռեց, որ խմբովին դիմեն հաշտարար դատաւորի մօտ և նրանից հաց պահանջեն, որպէս զի նա նեղն ընկած, չը շարունակի իր քննութիւնը, և ինքն էլ մի և նոյն ժամանակ հացի գինը ուզածին չափ բարձրացնի: Բայց այս անգամ նա սխալվեցաւ, որովհետև դուրս եկան ժողովրդի միջից մի քանի անձինք, և ներկայանալով պ. գաւառապետին, յայտնեցին թէ իրանք կը տան ժողովրդին հաց, ֆունտին մի կոպէկ պակասով: Սորա համար էլ առաջարկեցին օրինաւոր գրաւական, խոստանալով մի և նոյն ժամանակ գոյացած օգուտը գործադրել բարեգործական նպատակով. ժողովվեցաւ մեծ բազմութիւն և հասարակական վճիռ (мирскій приговоръ) կայացրին. այսպէսով պ. գաւառապետի կարգադրութեամբ և ամբողջ գիւղի համաձայնութեամբ հացի փուռը պ. Եղիազարեանցի փոխարէն յանձնվեցաւ յիշեալ պարոններին որ նրանք վաճառեն ֆունտը $8^1/_2$ կոպէկով: Սորա մի և նոյն օրը սկսեցին իրենց պատրաստութիւնը տեսնել, ծախքեր անել հիմնվելով հասարակական վճռի և պ. գաւառապետի կարգադրութեան վրա թէ՝ այլ ևս ոչինչ արգելք չէ կարող պատահել Բայց ինչ եղաւ: Սորա երկրորդ օրը պ. Եղիազարեանը ուղարկում է գաւառապետի մօտ մի ուրիշ մարդ՝ պ. Գ. Մալխասեանցին, ինքն իրեն հրաժարված ձևացնելով. և պ. գաւառապետին խոստանալով, թէ ֆունտը 8 կոպէկով կը վաճառի, այն ինչ 2 օր առաջ աղաղակում էր փողոցներում, թէ 10 կոպէկով վաճառելով մեծ վնաս է կրում և այլն: Պ. գաւառապետը, հաւատալով յիշեալ պ. Մալխասեանցի խոստմանցը յանձնեց հացի մենավաճառութիւնը նորան: Սա Թիֆլիսից 3 ֆուրգոն ալիւր էր բերել տուել վաճառելու համար, բայց տեսաւ, որ իր ալիւրները չէ կարողանում վաճառել չափազանց վատ և դառը լինելու պատճառաւ, վերջապէս սա էլ սկսեց օգուտ աղել ողորմելի գիւղացիների դրութիւնից, միացաւ Եղիազարեանցի հետ և սորա փռնում շարունակեց հաց վաճառելը: Բայց շուտով հանգամանքները փոխվեցան: Եղիազարեանի երկու եզբայրները բանտարկվեցան տեղւոյս հաշտ. դատաւորի օգնական-քննիչի կարգադրութեամբ վերև յիշած յանցանքների համար. իսկ յիշեալ պ. Մալխասեանցն էլ իր երեք ֆուրգոն ալիւրները ստացածելուց յետոյ, յայտնեց թէ այլ ևս չէ կամենում հաց վաճառել—ձեռք չէ տալիս: Այժմ ահա երկու օր է, որ հարիւրաւոր մարդիկ հաց չեն գտնում գնելու:

Այս տարվայ ցանքերի սաստիկ առատութիւնը մեծ յոյսեր է տալիս տեղական բնակիչներին. 20—25 օրից յետոյ կարելի է Արարատեան դաշտում հունձը սկսել: Ցորենի տէրերը իրենց ամբարները բաց են արել, այն ինչ մտադրվել էին խալվարը (30 պ.) 300 րուբլով վաճառել՝ այժմ 80 ր. էլ են աղաչում: Գիւղացիք այժմեան փողատէրերից իւրաքանչիւր խալվարի (30 պ.) համար 25—30 րուբլի փող են վերցնում, որ հնձից յետոյ ցորեան տան փողի տեղ:

Վաղարշապատի տանուտէրը, որ հրաժարեցրած էր իր գործած անթիւ զանցառութեանց ու թուլութեանց համար, այժմ տանուտէրական նշանը կրկին հետ ստացաւ և շարունակում է իր պաշտօնը: Սորա պատիժը եղաւ միայն մի շաբաթով հրաժարվելը պաշտօնից:

***

ՆԱՄԱԿ ԲԼՈՒՐ ԳԻՒՂԻՑ

21 մայիսի

Անցեալ տարուան արմտեաց թերի գալուն համեմատ այս տարի անցեալ տարուան պակասը լցնելու չափ առատութեամբ հունձք կը խոստանայր ողջոյն Արարատեան դաշտի ցանքը, ոչ պակաս երևոյթ ցոյց տալով և լեռնային տեղեաց բուսաբերութիւնքը:

Բայց կարծես թէ երկինքն խանդալով երկրի այս կանաչազարդ բարեբախտութեանը, կամեցաւ հարուածել նորա հպարտութեան կարծիքը, չփոթութեան մէջ ձգելով իր և իր բնակչաց մտքերն իրենց այս երջանիկ նպատակին հասնելու քայլափոխութեան մէջ, և թէ ինչ կերպով, անաւասիկ եղելութեան համառօտ պատմութիւնը:

Մայիս ամսոյ իսկ երրորդ օրն, ժամը 2 ին (ալա ֆրանկայ) Մասիսի կողէն սևագոյն ամպ մի ելաւ հակառակ դիրք բռնելով դէպի արևմուտք, յառաջ խաղալով յուժգին որոտմունքով և սոսկալ փայլատակելով, և երբ 2—3 ժամու չափ տեղ նոյն ուղղութեամբ առաջ գնաց Հարբեղեանց լեռնագօտւոյ կողը քերելով, յանկարծուստ հարաւային կողմէն փոթորիկ մի ելաւ և ամպերի երասանակը դէպի հիւսիս դարձուց Սահաթ գաւառի դաշտավայրեաց վրա, տեղալով նմանը չը տեսնուած յորդութեամբ անձրև և կարկուտ դեռ նոր և նորոյ հասկերը պտկեալ ցանքերու վրա, այնպիսի սաստկութեամբ, որ դաշտի վրա գտնուած մարդ, անասուն մոլորեցան իրանց ճանապարհէն, դէպի գեղերը փախչելու:

Փոթորիկը փարատուելէն զկնի գիտուեցաւ, տեսնուեցաւ որ փոթորիկը անցած տեղերը ցանքի նշմար չէ մնացած. ամպրոպի հարուածած տեղի երկայնութիւնն 4 ժամու չափ տեղ, և լայնութիւնն մէկ ժամու, ամենէն բերրի և արգաւանդ արտօրէից վրայէն անցանելով, կարկուտը իւր մեծութեան սովորականէն դուրս կաղնի և ընկուզի մեծութեամբ գլգլուած տեսնուեցաւ գետնի վրա: Քամու սաստկութիւն նմանապէս անօրինակ, այնպէս որ կարկտէն հարուածեալ ցորենաբոյսերը աներևոյթ եղած էին, յայն աստիճան որ տեսնողին երևում էր, թէ այստեղ բնաւ ցորեն չէ ցանուած, ծառերի ոստերը օդի մէջէն տեղէ ի տեղ էին քշվում, միահամուռ ցորեն, գարի, հաճար, առւոյտ, խաղող և ծառապտուղ բոլորը փոթորկի բռնութեան զոհ գնացին, և այս անակնկալ դիպուածին ենթակայ եղան մօտիկ տասնի չափ գեղեր, վեցը հայաբնակ, և չորսը թուրքաբնակ. վերոյիշեալ գիւղերի յանգոց մէկ չորրորդը իսպառ վնասվեցաւ, և մէկ չորրորդն էլ ըստ մասնւոյ կերպիւ:

Այս փոթորիկը մէկ զարմանալի հետևանք թողած է, որուն խելք հասցնելը բնագիտաց կը վերաբերի. փոթորիկը անցած տեղէն մղոններով հեռու, ուր բնաւ կարկուտ չէ դիպած բացի անձրևէն, ցորենի արտերի մէջ գտնուած ատոքեանը, չավտառը. որ արդէն չափն առած և ծաղիկ է, առանց կարկուտ դիպչելու և կոտրվելու՝ չորացել են, և հատուկատ էլ ցորենի հասկեր, որուն առմիկները երկնային ցասման մէկ պատիժ են համարում. բայց ըստ մեզ ուրիշ բան չէ, եթէ ոչ ելեկտրականացեալ ամպերի մէկ հետևանքը, որ կայծակելով արծարծվեր և այդ բոյսերին ազդեր է, ըստ որում վնասեալ հասկերէն ճիշտ այն հոտն է բուրում, ինչ որ կայծակը զարկած նիւթերէն, այսինքն վառօդի հոտի նման մէկ անախորժ հոտ:

Այս երկնատեղ հարուածով բազմաթիւ հողագործ գերդաստաններ ձեռնթափ լինելով առաջիկայ կալի և հնձոց ակնկալութենէն, ձեռն ի ծոցի յուսակտուր լքան մնացին, ի վերջոյ ուրիշ միջոց մտածել չը կարողանալով, դիմեցին տեղական տեսչութեան և յայտարարութիւն տուին, յորմէ այս յուսադրական պատասխանին ընկալան յարքունուստ կորեակ բերել տալով հարուածեալ ցորենների տեղերը սերմանելով, առաջիկայ տարուան պարէն յուսալ:

Փոթորկի այս նիւթական վնասէն աւելի բարոյական վնաս առաջ եկաւ այն կարգի հասարակութեան, որք հաց գնելու պարտաւորուած էին, մանաւանդ Վաղարշակերտու գաղթականներին և թափառական մարդկաց. քանի որ ցանքերի այս յաջող երևոյթով սկսել էր սովի խստութիւն մեղմանալ, ցորենի խալվարն 150 րուբլ, 100 կամ 90 րուբլ իջնալ, այս ձախողակ դէպքով կրկին առնի և դողի մէջ ընկան բոլորն էլ, խիթալով մի գուցէ վերակրկնուի աւերիչ փոթորիկը: Այսպէս միապէս վնաս պատճառեց այս անօրինակ դէպքն ունեցողներին և միանգամայն չունեցողներին:

Արարատեան դաշտը շրջապատող լերանց գագաթունքը դաշտէն հեռու գտնուելով, կարկտաբեր ամպեր քիչ անգամ կը հասնեն դաշտի վրա, այս է պատճառն որ խիստ տարօրինակ կը թուի այս կարկտի հասմունքը: Այս դաշտը ևբաշտութեան չի վախնար շնորհիւ Երասխի աննուազելի հոսանքին, ուստից անթիւ առուներով յաջ և յահեակ կոռոգուի ողջոյն դաշտը, մարախն էլ, որչափ կը յիշուի, միանգամ հիւրած է Արարատին Գանձակի վերայով գալով 1847 թուականին, սորա համար է որ Արարատեան աշխարհը մինչև նեցուկ հանդիսացած է ուրիշ հեռաւոր նահանգաց, և այս անգամ ևս ամեն կողմերէ թափած են ոչ միայն Արարատի բնիկ որդիք, այլ քուրդ, ասորի ևս խումբ խումբ գաղթում են Երևան, և գրեթէ բոլորն էլ ապրում են մուրալով քան թէ ուրիշ միջոցաւ: Այսու շրջաշխարհիկ յատկութեամբ վճռում է Արարատեան աշխարհն մայր լինել բոլոր Հայաստանին ի հարկաւոր դէպս սնունդ տալով իւր մօտաւոր և հեռաւոր որդոց, ինչպէս բարոյապէս նոյն և նիւթապէս:

Գէորգ քահանայ Յովհաննէսեան

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐԻՆ

Թիֆլիս, 16 մայիսի

Ձեր պատուական լրագրի էջերէն տեղեկանալով Վասպուրական երկրի մեր արիւնակից հայ եղբարց սովի պատճառաւ կրած վիշտք և տառապանք, և մինչև իսկ անօթի մեռնելը, մեր հայ անունը

համարձակեցուց զմեզ հանդանակել մեր ծանօթներէն ի նպաստ սովատանջ եղբարց մերոց։ Բայց որովհետև երբեմն կարդացած էինք քաղաքիս լրագրաց միոյն մէջ կօշկակար արհեստաւորին իբր տգէտ լինելը, որոյ համար պահ մը թէև երկմտեցանք զի մի գուցէ մեզ այս տեսակ ծառայութեան անարժան համարելով զլանան ու չը վճարեն։ Պատահեցանք նաև այնպիսի անձանց, որոնք ուսեալ եղբայրասէր և ողորմած կը ձևանան միայն խօսքով, իսկ գործնականապէս բոլորովին հեռու լինելով, կը պատասխանեն (միթէ եղբայրսիրութիւնը փողով կը լինի) և անճար մեզ կը հեռացնէին։ Այսուամենայնիւ մենք չը յուսահատելով այս տեսակ գրուածոց, և մարդկանց պատասխանին՝ ջանացինք հաւաքել նամակիս ներփակեալ 91 ր. իննսուն և մէկ րուբլի. ուստի խոնարհաբար խնդրեմք բարեհաճէք հասցնել զայն ուր որ հարկն է, չը զլանալով նա և անկիւն մի շնորհել ձեր պատուական թերթի էջերուն միոյն մէջ յիշեալ նուիրատուաց անունները իրենց նուէրներովը։

Սիմէօն Տէր-Յակովբեանց 10 ր., Պետրոս Մեղաւորեան 2 ր., Կարապետ Գաբրիէլեան 1 ր., Ալէքսի Վախանեան (վրացի) 2 ր., Գէորգ Ջուխաճեան 1 ր., Դաւիթ Խառազեանց 3 ր., Սահակ Մելիքեանց 1 ր., Ա. Ակոբով 1 ր., Սարգիս Վարդանեանց 1 ր., Նիկոլայ Բաղդասարեանց 1 ր., Տիգրան Անուշեանց 1 ր., Պատուական Մելիքեանց 1 ր., Վանանդ 2 ր., Աղապապ Երեմեանց 1 ր., Հայ ոմն 5 ր., Աղնիւ Տեմիրեան 1 ր., Գրիգոր Սարաճեան 4 ր., Յովհաննէս Եմինով 5 ր., Հայ ոմն 3 ր., Հայ ոմն 3 ր., Հայ ոմն 2 ր., Հայ ոմն 2 ր., Վառվառէ Յարութիւնեան 1 ր., Տէր Յովհաննէսով 3 ր., Հայ ոմն 1 ր., Ալէքսանդր Միլեանց 1 ր., Հաճի Գէորգ Հաճի Յակոբեան 2 ր., Մի ոմն 1 ր., Հայ ոմն 1 ր., Հայ ոմն 1 ր., Ժորժ Լուքչէք Քարատաղը 50 կ., Բաղդան Լիսինով 3 ր., Յարութիւնեանց 1 ր., Յովհաննէս Մուրադեանց 1 ր., Սիմէօն Օդմեվ 1 ր., Պետրոս Ասատուրեան (կօշկակար) 10 ր., Առաքել Քալէնտէրեան (կօշկակար) 10 ր., Հայ ոմն 50 կ.։ Գումարն է 91 ր.։

Կօշկակար Պետրոս Ասատուրեան

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԱՆԳԼԻԱԿԱՆ ՊԱՐԼԱՄԵՆՏԸ

—

Անգլիերէն «Daily News» լրագրի յունիսի 12-ի թւի համարից թարգմանեցինք մանրամասնօրէն պարլամենտում Հայաստանի համար եղած վիճաբանութիւնը։

Լորդ Կարնարվօն հարցնելով, թէ արդեօք կարո՞ղ է Թագուհու կառավարութիւնը տեղեկութիւն տալ, թէ ինչ քայլեր են արված Թիւրքաց կառավարութեան կողմանէ Հայաստանում կարգ ու կանոն վերականգնելու և թշուառութեանը վերջ տալու համար, ասաց թէ ես բնաւ և երբէք չեմ ուզում կառավարութեան համար դժուարութիւններ յարուցանել, այլ մենք Հայաստանի վերաբերութեամբ մի քանի պարտաւորութիւններ ենք յանձն առել, և ես վստահ եմ որ կառավարութեան երկու մասներն էլ հաւասարապէս փափաքում են կատարել նրանց և մեղմացնել այն չարչարանքները, որոնց ենթարկված են հայերը։ Վերջին պարլամենտական նիստերի շրջանը փակելուց յետոյ երկու կապոյտ գրքեր հրատարակվեցան, որոնք այժմեան տեղեկութիւններ են տալիս նրանց տանջանքների մասին պատերազմի վերջանալուց յետոյ։ Նշանակվեցաւ յանձնաժողով յանձնաժողովի ետևից Հայաստանի ժողովրդի վիճակը քննելու։ Դրանք ժանտախտի հանդիպեցին. և մինչդեռ քրիստոնեայք ամենասոսկալի վիճակի մէջ են, մահմետականներն էլ ճնշված են վճարներով։ Մի փոքր գաւառի մէջ 144 գիւղեր են ջնջված և բնակիչները ոչնչացել են թշուառութիւնից։ Ասվում է, որ վերջին տարվայ ընթացքում ոչ սակաւ քան թէ 2000 ընտանիք գաղթել են Ռուսաստան, և դրանցից աւելի շատ պաշտպանութիւն են սպասում այդ կողմից։ Թիւրքաց կենտրոնական կառավարութիւնը այս վայրկեանում անկարող էր մի դարման մատուցանել, և երևում է բոլորովին շշկլված և անճարակ։ Նրանք փող չունեն, զօրքերը բնաւ ռոճիկ չեն ստանում, դէպքեր էլ պատահում են, որ ուտեստ չեն ունենում, և մի տեղ էլ եղել է որ իրանց պղնձեղէնը ծախել են կերակուր ճարելու համար։ Վերջի գատկին կառավարութեան ջաղացները դատարկ էին, մինչդեռ պալատի ամառական պարէնը առատ առատ արվում էր։ Ժողովրդի վիճակը ամենայետին աստիճանի ողորմելի և յուսահատական է, բայց միանգամայն հաւատի եմ որ պէտք է նայել այդ երկրի վրա կարեկցութեամբ և յուսալով։ Իսկ ինչ որ վերաբերվում է երկրին, պէտք է ասել, որ ընդարձակ և արգասաւոր գաւառներ չոր անապատներ են դարձած։ Ես վախենում եմ թէ նախագահ Լորդը ինձ անբաւարար պատասխան պէտք է տայ։ Իսկ գալով կատարվելի բարեկարգութիւններին, պէտք է ասել, որ մեծ վստահութեան կարօտութիւն կար և բացի դմանէ մեծ պակասութիւն կար փողի այն բարենորոգութիւնքը իրագործելու։ Բայց եթէ կարելի լինէր իրագործել, ես հաւատացած եմ որ մի մեծ փորձանք (katastrophe) մէջ տեղից կը վերանայ։ Միայն երկու նորոգութիւնք կան, որ անհրաժեշտ հարկաւոր էին։ Նախ՝ որ մի քրիստոնեայ կուսակալ նշանակէին քրիստոնեայ ժողովրդին հովանաւորելու, երկրորդ՝ որ նրան լիագոր իշխանութիւն տրուէր բարեկարգութիւնները իրագործելու։ Ես հաւատացած եմ, որ քրիստոնեայ կուսակալի հետ միասին փողն էլ կը գար հէնց հայերից իրանցից, և ես օրինակ եմ բերում Լիբանանի գաւառը, ուր ոչ մի դիմադրութեան ցոյց չեղաւ մահմետական ժողովրդի կողմանէ քրիստոնեայ կուսակալի կառավարութեան տակը մտնելու։ Այս հանգամանքներում շահաւէտ կը լինէր իմանալ թէ ի՞նչ քայլեր է արել Թիւրքաց կառավարութիւնը ժողովրդի ներկայ վիճակը բարուօքելու համար։

Էրլ Գրէնվիլ ասաց. վախենում եմ թէ պիտի չը կարողանամ մի բաւարար պատասխան տալ ազնիւ էրլի հարցմանը. բայց միանգամայն և ճիշդ չէ ասել թէ կառավարութիւնը ոչ մի քայլ չէ առած Փոքր-Ասիոյ տխուր վիճակի նկատմամբ։ Ազնիւ Էրլը չափազանցութիւն չէ արել, այն թշուառութեանց վրա խօսելով.... որ առաջ են եկած զանազան պատճառներից։ Առաջին պատճառը պատերազմն էր. երկրորդը վերջին վատ հունձքերը և երկրի անկանոն վիճակը. մի ուրիշ պատճառ այն նորանոր բազմաթիւ փողի պահանջներն են, որոնք պէտք են կառավարութեան, և սա ինքն էլ յառաջ է եկած բուն վարչութեան իրան վատ եղանակից։ Երկրի ապագայ վիճակը արդարև շատ մտախռովական էր, և ցորենը կառավարութիւնը մի այնպիսի ձևով բաժանեց, որ երկիրը մի օգուտ չը տեսաւ. և եթէ մեր հիւպատոսարաններից ցորեն չը բաժանվէր, սով իբրև ողորմութիւն, անհամար մեռնողներ պէտք է եղած լինէին։ Ուրիշ մի որ և է յոյս չը կայ գաւառներում մի տեղական բարւոքում մտցնելու, բացի այն, որ փոխվի այժմ եղած վարչութիւնը։ Ազնիւ էրլը հարցրեց թէ Թիւրքաց կառավարութիւնը ի՞նչ քայլեր է անում Հայաստանի թշուառութիւնը ամոքելու։ Թիւրքաց կառավարութիւնը յօժարութիւն ցոյց տուեց յանձնաժողով կազմել, և իրաւ երկու յանձնաժողովներ էլ կազմվեցան վերջին երկու տարվայ միջոցում, բայց նրանց տեղեկագրերը մեր Թագուհու կառավարութեան չեն հասել, և իրան ոչինչ յայտնի չէ, ասաց էրլ Գրենվիլը, թէ Թիւրքաց կենտրոնական կառավարութիւնը այն յանձնաժողովների յանձնարարութեանցն ու առաջարկութեանցը մի ամենաչնչին գործնական ուշադրութիւն արած լինի։ Ես պէտք չեմ զգում յիշեցնել իմ դէմուդէմ նստող ազնիւ մարկիզին, որ ես ստիպել եմ Թիւրքաց կառավարութեանը բարենորոգութիւնք մտցնել Փոքր-Ասիոյ մէջ, նաև կարող եմ վստահեցնել ազնիւ լորդին և այս պարլամենտական ժողովին, որ առաջին քայլերից մին, որ մեր Թագուհու կառավարութիւնը կանէ, պիտի լինի գրել միւս տէրութեանց միասին գործելով պահանջել Բ. Դռնից Բեռլինի դաշնագրի մի քանի պահանջները և մանաւանդ այն յօդուածը կատարելու, որ նրանց իրաւունք է տալիս րէֆօրմաների վրա հսկելու։

(Կը շարունակվի)

ՖՐԱՆՍԻԱ

—

Լրագիրների մէջ կարդում ենք հետևեալ տեղեկութիւնները, որոնք հաղորդված են Փարիզից։

Վերջին ժամանակներում պատահած անցքերը նորից առաջացրին կոմունարների ընդհանուր ներումն շնորհելու հարցը։

Գամբետտայի համար անհրաժեշտ է, որ պատգամաւորների ժողովի անդամների մինչև հետևեալ ընտրութիւնները կոմունարների ներման հարցը վերջացած լինի։ Հակառակ դէպքում թէ մեծ քաղաքների և թէ ընտրողական միւս շրջանների մէջ նրան կը մեղադրեն, որ նա օգուտ չը քաղեց իր հզօրութենից և չազատեց այն մարդկերանց, որոնք միշտ Գամբետտայի պաշտպաններ են եղել։

Մինիստրների խորհրդի նախագահը նոյնպէս ցանկանում է վերջացնել ընդհանուր ներման հարցը, որովհետև դա իւրաքանչիւր ընտրութիւնների ժամանակ դժուարութիւններին և յուզմունքներին առիթ է տալիս։ Մինիստրների վերջին խորհրդի ժամանակ տաք վիճաբանութիւններ եղան այդ ներման պատեհութեան հարցի առիթով։ Բացի երեք մինիստրներից միացածները ձայն տուին յօգուտ ընդհանուր ներման և դատապարտվածներին քաղաքական իրաւունքները վերադարձնելուն։

Ազգային լուսաւորութեան մինիստր Ժիւլ Ֆերրի սաստիկ ընդդիմանում էր, որ կառավարութիւնը առաջարկէր պատգամաւորների ժողովին կոմունարների ընդհանուր ներման օրէնքի նախագիծը։ Նրա կարծիքով աւելի լաւ է, որ հանրապետութեան նախագահը օգուտ քաղէր իր իրաւունքից և յուլիսի 14-ին, ազգային տօնի ժամանակ ներէր մի քանի հարիւր դատապարտվածներին, մինչդեռ ընդհանուր ներումն կարելի է շնորհել միայն այն դէպքում, եթէ ֆրանսիական ազգային երկու ժողովները կընդունեն ներման օրէնքի նախագիծը։ Այդ օրէնքի քննութիւնը մի կողմից տաք վիճաբանութիւնների առիթ կը տայ, միւս կողմից հազիւ թէ սենատի մէջ այնպիսի մեծամասնութիւն կազմվի, որ ընդունի այդ օրէնքը։

Մինիստրների խորհրդի վճիռը այդ հարցի վերաբերութեամբ գաղտնի է պահվում։ Շատ հաւանական է, որ յուլիսի 14-ին կառավարութիւնը կոմունարներին ընդհանուր ներումն կը շնորհի և այնուհետև կառաջարկի ազգային մի օրէնք ներված կոմունարներին քաղաքական իրաւունքներ վերադարձնելու մասին։ Այսպիսի ընթացքը աւելի լաւ կը լինի, որովհետև սենատը աւելի շուտ այդ կարգադրութիւնը կը հաւանի, քան թէ մի ուրիշը։ Գամբետտան եռանդով աշխատում է կատարեալ ներումն շնորհելու մասին։

Պատգամաւորների ժողովը վերջացրեց տարիֆի հարցի քննութիւնը։ Այժմ սենատը պէտք է քննի այդ հարցը և երբ կառավարութիւնը վերջնական վճիռ կը տայ, այն ժամանակ կարելի կը լինի վերանորոգել առևտրական դաշնագրութիւնները։ Սենատի նախագահ Լէօն Սէ, քանի որ դեսպան էր Լօնդօնում, այդ գործի մէջ մեծ աջողութիւն ունեցաւ։ Նա անգլիական կառավարութեան հետ սկզբնական մի դաշնագիր կապեց, որով Անգլիա տարվող ֆրանսիական գինիների տարիֆի վճարը բաւական պակասեցրած է։ Լէօն Սէի այդ աջողութիւնը նրան մեծ նշանակութիւն կը տայ, երբ սենատը կը սկսի քննել տարիֆի հարցը։ Ֆրանսիայի գինեգործների համար մեծ նշանակութիւն ունի, որ անգլիական կառավարութիւնը համաձայնեց ֆրանսիական գինիների տարիֆի վճարը վերցնել գինու մէջ եղած սպիրտի քանակութեան համեմատ։ Յայտնի է, որ ֆրանսիական գինիները իրանց մէջ շատ քիչ սպիրտ են պարունակում, իսկ սպանիականների մէջ սպիրտի քանակութիւնը մեծ է։ Այդպիսով ֆրանսիական գինիների Անգլիա տանելը կը հեշտանայ, իսկ սպանիական գինիներինը կը դժուարանայ։ Անգլիայի կողմից արած այդ զիջումի փոխարէն Ֆրանսիան պարտաւորվում է անգլիական գործարանական արդիւնաբերութեան տարիֆի վճարը փոքրացնել։

Յունիսի 29-ին պէտք է կատարվեն ֆրանսիական կառավարութեան մարտ ամսին տուած հրամանները եզուիտների վերաբերութեամբ։ Այդ օրը մօտենում է և կառավարութեանը անհանգստացնում է։ Յայտնի է, որ արգելված միաբանութիւնները վճռել են եզուիտների վիճակը բաժանել։ Նրանցից ոչ մէկը իր իրաւունքից օգուտ չը քաղեց և կառավարութեանը կանոնադրութիւն չը ներկայացնելով, իր գոյութեան համար թոյլտուութիւն չը խնդրեց։

Այդ յամառութիւնը, որով հոգևոր միաբանութիւնները իրանց վիճակը կապում են եզուիտների վիճակի հետ, բաւական դժուարացնում է, բայց չէ կարողանում արգելել կառավարութեան հրամանների իրագործելուն։ Ոչ մի բան չէ ստիպում կառավարութեանը կատարել հրամանները բոլոր միաբանութիւնների վերաբերութեամբ։ Նա կարող է եզուիտներից սկսել, իսկ միւս միաբանութիւնների հիմնարկութիւնների փակելը վեց ամսից կամ մի տարուց յետոյ սկսել։ Նայելով թէ ինչպէս կը վերջանայ եզուիտներին արտաքսելու գործը, կառավարութիւնը կարող է վճռել, թէ ինչպէս պէտք է վարվի միւս միաբանութիւնների հետ։ Շատ կարելի է, որ այս վերջինները կը նկատեն կառավարութեան ոյժը և եռանդը եզուիտներին արտաքսելու գործի մէջ և այնուհետև կը ներկայացնեն իրանց կանոնադրութիւնները և գոյութեան համար թոյլտուութիւն կը խնդրեն։ Առժամանակ կառավարութիւնը կարգադրում է, որ մինչև յունիսի 29 եզուիտական հիմնարկութիւնները փակված լինեն և եզուիտները թողնեն իրանց բնակարանները։ Օրերումս Փարիզ հրաւիրվեցան 36 պրեֆեկտներ այն բոլոր նահանգներից, որտեղ եզուիտները զանազան հիմնարկութիւններ ունեն։ Փարիզում նրանք ամենամանրամասն հրահանգներ ստացան, թէ նրանք ինչպէս պէտք է վարվեն, եթէ եզուիտները հրաժարվեն կամաւորապէս ենթարկվել նրանց հրամաններին։ Անկասկած պրեֆեկտներին հրաման է տուած, որ այդ դէպքում զինուորական ոյժ գործադրեն։ Պրեֆեկտները թոյլ կը տան, որ եզուիտները իրանց միաբանութենից ընտրեն մի կամ երկու անդամ նրանց կայքը պահպանելու համար։ Միայն այդ ընտրվածները իրաւունք կունենան մնալ իրանց բնակարանների մէջ։

Յունիսի 29-ին պէտք է փակվեն եզուիտների այն հիմնարկութիւնները, որոնց մէջ ուսումնարաններ չը կան։ Վերջիններին իրաւունք է տուած գոյութիւն ունենալ մինչև ուսումնական տարվայ վերջը։